

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับรัฐมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

(พ.ศ. 2325-2394)

A Study of the Relationships Between the Government of Siam and the Malay States in the Early Rattanakosin Era (1782-1851)

พินชกร นามดี**

บทนำ

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ รัฐมลายูมีความสัมพันธ์กับรัฐซึ่งมีที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ของประเทศไทยในปัจจุบันมาเป็นเวลานานแล้ว ดังปรากฏในหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่ารัฐมลายูมีความสัมพันธ์ในฐานะเป็นรัฐบริวารของสุโขทัย ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอู่ทองได้ทรงยืนยันถึงลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าว ในหนังสือจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติว่า รัฐมลายูเป็นประเทศราชของสยามมาตั้งแต่สมัยโบราณ¹ ซึ่งหากจะอธิบายให้ละเอียดถึงความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าว ระหว่างรัฐสยามและรัฐมลายูอาจกล่าวได้ว่า เป็นความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนรากฐานของการมีผลประโยชน์ร่วมกันในด้านต่างๆ เป็นสำคัญ เช่น ผลประโยชน์ร่วมกันทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านความปลอดภัยของรัฐ หรือแม้กระทั่งผลประโยชน์ทางด้านการเมือง ซึ่งความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์แบบหลวมๆ ยืดหยุ่นและสามารถต่อรองกันได้ รัฐที่เป็นเจ้าบริวารอย่างสุโขทัย หรือ อโยธยาไม่ได้เข้าไปครอบงำรัฐมลายูในลักษณะที่เป็นแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ดังนั้นรัฐมลายูในสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงธนบุรี ต่างมีอิสระในการจัดการกิจการภายในของตนอย่างเต็มที่ เพียงแต่ต้องส่ง

* บทความเรื่องนี้เรียบเรียงจากสารนิพนธ์เรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับรัฐมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394) ซึ่งได้ผ่านการสอบป้องกันสารนิพนธ์เรียบร้อยแล้ว โดยมีคณาจารย์ที่ปรึกษาและกรรมการคุมสอบป้องกันสารนิพนธ์ 2 ท่าน คือรองศาสตราจารย์ ดร.สมใจ ไพโรจน์ธีระรัชต์ และรองศาสตราจารย์ผุสดี จันทวิมล

** นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

หมายเหตุ : คำสำคัญ (Key Words) ได้แก่ (1) รัฐมลายู (Malay states) (2) ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับรัฐมลายู (Relationships Between Siam and the Malay States) (3) คาบสมุทรมลายู (Malay Peninsula) (4) ความขัดแย้งระหว่างสยามกับรัฐมลายู (The Conflict of Siam and the Malay States)

¹ หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติพร้อมด้วยคำอธิบายของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2530), หน้า 3.

บุหามาศหรือต้นไม้เงินต้นไม้ทองเพื่อแสดงความภักดี และเพื่อแสดงออกถึงความต้องการเป็นที่พึ่งพิงทางการเมืองในฐานะศูนย์อำนาจเล็กที่มีความจำเป็นต้องพึ่งพิงศูนย์อำนาจที่ใหญ่กว่า

ความสัมพันธ์ในลักษณะที่ศูนย์อำนาจจากส่วนกลางไม่สามารถที่จะเข้าไปปกครองหรือดูแลได้อย่างใกล้ชิดนี้อาจเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น เมื่อศูนย์อำนาจที่ใหญ่กว่าอ่อนแอลง หรือเกิดศูนย์อำนาจใหม่ที่ใหญ่ และเข้มแข็งกว่าศูนย์อำนาจเดิมและมีความสามารถที่จะให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองที่มากกว่าศูนย์อำนาจที่มีความสัมพันธ์อยู่เดิม หรือแม้กระทั่งเมื่อรัฐมลายูมองว่าตนเองมีความเข้มแข็งพอที่จะไม่ต้องพึ่งพิงศูนย์อำนาจใหญ่อีกต่อไป รัฐมลายูก็พร้อมที่จะตีตัวออกห่าง หรือยุติความสัมพันธ์แล้วหันไปหาศูนย์อำนาจใหม่ที่เข้มแข็งกว่าอย่างเช่น เมื่อกรุงศรีอยุธยาต้องพ่ายแพ้แก่พม่าใน พ.ศ. 2310 รัฐมลายูต่างๆ ที่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าว หรือแม้กระทั่งเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ที่สุดของหัวเมืองปักษ์ใต้ต่างก็ตั้งตัวเป็นอิสระ² ความสัมพันธ์ในลักษณะแบบหลวมๆ ดังกล่าวได้เกิดเปลี่ยนแปลงไปในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบวรราชเจ้าสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท วังหน้าในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้ทรงผนวกรัฐมลายูทางตอนเหนือ ได้แก่ ไทรบุรี ปัตตานี กลันตัน และตรังกานูเข้ามาเป็นรัฐบริวารหรือประเทศราชของสยามได้เป็นผลสำเร็จใน พ.ศ. 2328 ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเกิดสงคราม 9 ท้า อันเป็นสงครามครั้งใหญ่ระหว่างสยามกับพม่า กล่าวคือในสงคราม 9 ท้าพม่าได้ยกทัพเข้ามารุกรานสยามด้วยกันหลายเส้นทาง ทางหัวเมืองปักษ์ใต้เองในขณะนั้น ได้ถูกทัพของพม่าโจมตีเช่นเดียวกัน และได้เสียแก่พม่าเกือบทั้งหมดตั้งแต่ฝั่งตะวันตกคือชุมพรไปจนกระทั่งถึงฝั่งตะวันออกคือนครศรีธรรมราช เพราะ กำลังคนของสยามในช่วงเวลานั้นยังมีกำลังคนไม่เพียงพอในการที่จะออกไปรับศึกพม่าที่ยกเข้ามาทั้งหมด สยามไม่สามารถแบ่งทัพมารบกับพม่าเพื่อรักษาหัวเมืองปักษ์ใต้ได้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปล่อยหัวเมืองปักษ์ใต้แล้วมุ่งต่อต้านข้าศึกที่เป็นทัพหลวงของพระเจ้าปะดุงที่กำลังจะเดินทัพเข้ามาประชิดกรุงเทพฯ ก่อนเป็นอันดับแรก³

จนเมื่อสยามสามารถผลักดันทัพหลวงของพม่าออกจากราชอาณาจักรได้เป็นที่เรียบร้อย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงมีพระราชดำริที่จะตีเอาหัวเมืองปักษ์ใต้คืนจากพม่าดังนั้นพระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระอนุชาธิราชลงไปทำศึกเมื่อพระบวรราชเจ้าสมเด็จพระราชวังบวรฯ ได้เสด็จลงไปรบกับพม่าและจัดระเบียบหัวเมืองปักษ์ใต้ เช่น นครศรีธรรมราชและพัทลุงเรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จไปตั้งทัพอยู่ที่เมืองสงขลาแล้วทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับรัฐมลายูว่า

เมืองมลายูเคยเป็นข้าขอบขัณฑสีมาแต่ครั้งกรุงเก่า ครั้นกรุงเก่าเสียแก่พม่าแล้ว
พวกเมืองมลายูต่างพากันกระด้างกระเดื่อง เจ้ากรุงธนบุรียังหาได้ปราบปรามหัว
เมืองมลายูเรียบร้อยทั่วไปตั้งแต่ก่อนไม่...กำลังก็พริกพร้อมอยู่ที่เมืองสงขลา
สมควรจะปราบปรามหัวเมืองมลายูให้มาเป็นข้าขอบขัณฑสีมาตั้งแต่ก่อน⁴

²เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

³เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: องค์การตำราสุสภา, 2526), หน้า 75.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 83-84.

พระบวรราชเจ้าสมเด็จพระบรมราชาธิราชวรมหาสุรสิงหนาทมีพระบัณฑูรย์ให้สุดด่านรัฐมลายูทางตอนเหนือ ได้แก่ ไทรบุรี ปัตตานี ตรังกานู และกลันตัน เข้ามาเฝ้าแต่ปรากฏว่ารัฐมลายูทั้ง 4 เมืองต่างเพิกเฉยไม่ได้เดินทางเข้ามาเฝ้า จึงมีรับสั่งให้ตีรัฐปัตตานีซึ่งเป็นรัฐชายแดนที่ติดกับเมืองสงขลา ก่อนเป็นอันดับแรกภายหลังจากทรงตีปัตตานีอันเป็นรัฐหน้าด่านได้แล้วนั้นบรรดารัฐมลายูอื่นๆ ต่างพากันหวาดกลัวจึงพากันนำเงินต้นไม้ทองคำเข้ามาทูลเกล้าถวายขอมเป็นรัฐบรรณาการดังแต่ก่อน เอกสารทางประวัติศาสตร์ของนักวิชาการท้องถิ่นชาวปัตตานีได้ให้เหตุผลถึงความพ่ายแพ้ของปัตตานีและการยอมรับอำนาจสยามของรัฐมลายูที่เหลือว่า มาจากขุมกำลังที่พร้อมและฮึกเหิมในการศึกของสยามซึ่งติดกับรัฐมลายูที่ห่างเหินจากการจับอาวุธมาเป็นเวลานานและรัฐมลายูทั้งหลายต่างแตกแยกไม่สามารถที่จะรวมตัวกันเป็นเอกภาพพอที่จะต้านทานกองทัพของสยามได้⁵ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้นสยามปกครอง 4 รัฐมลายูอยู่นานถึง 124 ปี (ยกเว้นปัตตานีและสตูลที่ภายหลังได้ถูกสยามผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ตลอดระยะเวลาที่รัฐมลายูต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจและการปกครองของสยามในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พระมหากษัตริย์ของสยามได้ทรงมีนโยบายที่จะปกครอง 4 รัฐมลายูให้มั่นคงและยั่งยืนที่สุด ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์สยามได้พยายามกระชับการปกครองรัฐมลายูอย่างใกล้ชิดและเข้มงวดยิ่งขึ้น ซึ่งเดิมนั้นพระมหากษัตริย์ของอาณาจักรสยามในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอย่าง สุโขทัย อโยธยาหรือแม้กระทั่งธนบุรีนั้น ไม่มีพระราชดำริ หรือพระบรมราชโองบายที่จะเข้าไปควบคุมและปกครองรัฐมลายูอย่างจริงจังในลักษณะเช่นนี้มาก่อน การที่สยามพยายามควบคุมและปกครองรัฐมลายูอย่างเข้มงวดเช่นนี้ ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับรัฐมลายูซึ่งเดิม เป็นความสัมพันธ์แบบหลวมๆ ต่อรองกันด้วยผลประโยชน์ในด้านต่างๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง

สยามได้พยายามเข้าไปมีบทบาทและครอบงำรัฐมลายูในด้านต่างๆ อย่างจริงจังมากขึ้น โดยการวางนโยบายด้านต่างๆ ผ่านหัวเมืองสำคัญทางปักษ์ใต้ 2 เมืองคือเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นเมืองเจ้าพระยามหานครหรือเมืองชั้นเอก และเมืองสงขลาซึ่งเป็นหัวเมืองชั้นโท กรุงเทพฯ อันเป็นศูนย์กลางจากส่วนกลางได้ทำการปกครองรัฐมลายูอย่างใกล้ชิดขึ้นในลักษณะที่เป็นผู้วางนโยบาย แล้วให้นครศรีธรรมราช และสงขลاناไปบังคับใช้กับรัฐมลายูทั้ง 4 การที่กรุงเทพฯ เลือที่จะปกครองรัฐมลายูโดยผ่านหัวเมืองทั้ง 2 นั้น มีหลายเหตุผลด้วยกัน นอกจากลักษณะพื้นที่ที่ตั้งตามภูมิรัฐศาสตร์ของทั้ง 2 เมืองที่มีความเหมาะสมมากกว่ากรุงเทพฯ แล้ว ทั้งเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลาต่างก็มีความสัมพันธ์กับหัวเมืองมลายูในด้านต่างๆ อย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งมาโดยตลอดไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางด้านการเมือง หรือทางด้านเศรษฐกิจ จากเหตุผลดังกล่าวทำให้เมืองเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและเจ้าเมืองสงขลาได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญ เช่นการทูลเกล้าเสนอชื่อเจ้านายของรัฐมลายูที่ฝึกฝนตนเองขึ้นเป็นสุลต่าน หรือแม้กระทั่งการส่งลูกหลานตนเองเข้าว่าราชการแทนสุลต่านเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองก็ตาม ล้วนก่อให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ มากมายในประวัติศาสตร์ซึ่งมีทั้งคุณและโทษต่อราชอาณาจักรสยาม การเข้าไปมีบทบาทในรัฐมลายู ของเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองสงขลาในด้านต่างๆ ตามนโยบายที่ส่วนกลางมอบหมายให้ นั้น ได้นำไปสู่การแก่งแย่ง กันในเชิงอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจในหัวเมืองปักษ์ใต้ จนนำไปสู่การเกิดปฏิกริยาต่อต้านจากรัฐมลายูในรูปแบบต่างๆ และสุดท้ายปฏิกริยาต่อต้านดังกล่าวได้บานปลาย

⁵ อิบรอฮิม ชุกรี, ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี, แปลโดย หะสัน หมัดหมาน และ มะหามะซาลิ เจ๊ะหะ (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินติ้งเฮาส์, 2549), หน้า 51.

จนกลายเป็นสงคราม ทุกครั้งเมื่อเกิดปฏิกริยาต่อต้านจากรัฐมลายูนั่น เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลาซึ่งมีหน้าที่
ควบคุมและดูแลรัฐมลายูทั้ง 4 โดยตรงนั้น ไม่สามารถที่จะควบคุมและยุติการต่อต้านด้วยตนเองได้ ทุกครั้งที่รัฐมลายู
พยายามที่จะคืนรนเพื่อปลดแอกตนเองออกจากการบีบรัดอันแน่นหนาของสยามจนเกิดเป็นสงครามแต่ละครั้งนั้น ทาง
กรุงเทพฯ ต้องส่งทัพใหญ่ลงไปช่วยเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลาปราบปรามอยู่ทุกครั้งไป

สยามประสบปัญหายุ่งยากหลายประการในการปกครองรัฐมลายูตอนเหนือทั้ง 4 เช่น การพยายามต่อต้านอำนาจ
ของปัตตานี 2 ครั้งใน พ.ศ. 2333 และ 2351 การต่อต้านของไทรบุรี 2 ครั้งใน พ.ศ. 2374 และ 2381 ต้องช่วยระงับปัญหา
การเมืองภายในระหว่างสุลต่านกับบรรดาเครือญาติ รวมไปถึงจนถึงการพยายามสร้างคูลอำนาจให้เกิดขึ้นในบริเวณคาบสมุท
(ลคมทบาทตระกูล ณ นครและพื้นฟูเมืองสงขลา) เมื่อสยามมีความพยายามที่จะกระชับอำนาจการปกครองของตนในรัฐ
มลายูให้เข้มแข็งมากกว่าในสมัยอยุธยา และธนบุรี ทางด้านรัฐมลายูทั้ง 4 ก็ได้ออกมาต่อต้านการปกครองของสยามใน
รูปแบบต่างๆ อย่างไรก็ตามความวุ่นวายในรัฐมลายูไม่ได้เกิดมาจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งเพียงสาประการเดียว ต้องยอมรับ
ว่ารัฐมลายูเองก็พยายามคืนรนที่จะหาทางออกจากอำนาจที่บีบรัดมากเกินไปของสยามอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน อีกทั้งใน
ช่วงเวลานั้นดังกล่าว หลักความคิดเรื่องรัฐชาติสมัยใหม่ซึ่งมีความชัดเจนเรื่องอาณาเขต ความรู้สึกถึงความเป็นชาติเดียวกัน
ความมั่นคงของราชอาณาจักร และบูรณภาพแห่งดินแดนยังไม่เกิดขึ้น ดังนั้นการที่เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลา
ต่างพยายามแสวงหาและกอบ โภชผลประโยชน์จากรัฐมลายูเข้าสู่เมืองของตนเพื่อสร้างความเข้มแข็ง ความมั่งคั่งทางด้าน
เศรษฐกิจ และการเมืองให้มากที่สุด จนเกิดเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ความมั่นคงของราชอาณาจักรต้อง
สั่นคลอนนั้น นับว่าเป็นเรื่องปกติที่สามารถเกิดขึ้นได้กับราชอาณาจักร โดยทั่วไปในบริบทของช่วงเวลาดังกล่าว

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

การศึกษความสัมพันธ์และการปกครองระหว่างสยามกับรัฐมลายูในสมัยรัตน โกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-
2394) ประกอบด้วยการวิจัยเพื่อศึกษาลักษณะความสัมพันธ์และการปกครองระหว่างสยามกับรัฐมลายู ซึ่งมีความ
เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรไม่เคยปรากฏมาก่อนตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนกระทั่งถึงสมัยกรุงธนบุรี การวิจัยเพื่อศึกษาสาเหตุ และผล
ที่ตามมาของการเกิดสงครามครั้งใหญ่ระหว่างสยามและรัฐมลายู ซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้งในสมัยรัตน โกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.
2325-2394) การวิจัยเพื่อศึกษาบทบาทหน้าของเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองสงขลาอันเป็นเมืองที่ได้รับมอบอำนาจจาก
กรุงเทพฯ ให้ควบคุมและดูแลบรรดารัฐมลายูทั้ง 4 อันได้แก่ ปัตตานี ไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู การวิจัยเพื่อศึกษาถึง
พระบรมราโชบายของพระมหากษัตริย์สยามในระหว่าง พ.ศ. 2325-2394 ที่ทรงนำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับรัฐ
มลายู ว่าประสบความสำเร็จ หรือประสบความล้มเหลว และมีอุปสรรค มากน้อยแค่ไหนอย่างไร

ผลการวิจัย

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยามและมลายู เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐใหญ่และรัฐเล็กซึ่งเป็นลักษณะ
ความสัมพันธ์ที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยจารีตซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม
กัน รัฐที่เป็นศูนย์กลางที่ใหญ่กว่าจะไม่ลังเลใจในการใช้กำลังเข้าปราบปรามรัฐเล็กที่ “กระด้างกระเดื่อง” แต่ในทาง

ปฏิบัติแล้วความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ไม่มีลักษณะที่แน่นอนตายตัวนัก ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับอำนาจของรัฐใหญ่ที่มีความต่อเนื่อง และเข้มแข็งมากน้อยแค่ไหนเป็นสำคัญ หมายความว่าในรูปแบบความสัมพันธ์เชิงบรรณาการนี้จะไม่มีความตึงเครียดที่ถาวรและยาวนานนัก แต่จะสามารถยืดหยุ่นต่อรองกันด้วยผลประโยชน์ รัฐที่ขนาดเล็กกว่าจำเป็นต้องยอมรับและ ประนีประนอมกับรัฐขนาดใหญ่เพื่อการดำรงอยู่ของตน และเพื่อการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ และความคุ้มครองในด้าน ต่างๆ โดยศูนย์อำนาจใหญ่เพียงแต่รับรองสถานะของศูนย์อำนาจที่เล็กกว่าโดยมิได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองภายใน เจ้าผู้ ครองรัฐต่างมีอำนาจในการบริหารราชการภายในของตนอย่างเต็มที่ แม้จะมีบางช่วงเวลาเมื่อศูนย์อำนาจใหญ่อ่อนแอลง เช่นประสบปัญหาการเมืองภายใน หรือทำศึกสงครามกับศูนย์อำนาจใหญ่อื่นๆ หรือมองว่าตนเองมีความเข้มแข็ง มี พันธมิตร หรือมีศูนย์อำนาจใหญ่อื่นๆที่พร้อมจะคุ้มครองและให้ผลประโยชน์กับตนได้มากกว่าศูนย์อำนาจใหญ่เดิม บรรดา รัฐเล็กเหล่านี้ก็พร้อมจะฉวยโอกาสแยกตัวเป็นอิสระหรือหันไปยอมรับศูนย์อำนาจใหญ่แห่งใหม่อย่างสมบูรณ์โดยการไม่ ยินยอมส่งเครื่องราชบรรณาการให้ แต่สถานการณ์ดังกล่าวจะคงอยู่ไม่นานนักทั้ง สองศูนย์อำนาจจะกลับมามีลักษณะ ความสัมพันธ์แบบเดิมอีกครั้ง ซึ่งอาจจะเป็นโดยวิธีการทูตระหว่างกัน มีตัวกลางคอยไกล่เกลี่ย หรือการกดดันจากศูนย์ อำนาจใหญ่ ซึ่งแม้จะกลับมามีลักษณะความสัมพันธ์แบบรัฐบรรณาการเช่นเดิม ศูนย์อำนาจใหญ่ก็ยังคงไม่เข้าไปก้าวก่าย การเมืองภายในของรัฐเล็ก หากเพียงขอให้รัฐเล็กยอมรับอำนาจและส่งเครื่องราชบรรณาการตามเวลาที่กำหนดให้เท่านั้นก็ เพียงพอ

หากจะกล่าวถึงสาเหตุ หรือความจำเป็นที่สยามในสมัยรัตน โกสินทร์ต้องการได้รัฐมลายูเป็นประเทศราชนั้นอาจ กล่าวได้ดังนี้ ประการแรกนั้นก็คือ สยามมองว่ารัฐมลายูทางเหนือนี้มีอาณาเขตประชิดติดกับหัวเมืองปลายแดนของสยาม อย่าง นครศรีธรรมราช สงขลา หรือพัทลุง และรัฐมลายูเหล่านี้ก็มีความสัมพันธ์กับบรรดาหัวเมืองปลายแดนของสยามเหล่า ในหลากหลายมิติอย่างลึกซึ้งมาโดยตลอดตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยลงมา อีกทั้งรัฐมลายูทางเหนือยังเคยยอมเข้ามาสวามิภักดิ์ เป็นประเทศราชสยามมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย แม้การเป็นประเทศราชของรัฐมลายูต่อสยามจะขาดหายไปบ้างในบางช่วงเวลา ตามบริบททางการเมืองในยุคสมัยนั้นๆ ก็ตามแต่สยามก็ถือว่าตนมีความชอบธรรมที่จะขยายอิทธิพลไปยังปลาย คาบสมุทรอีกครั้งดังเช่นพระคำรัชของสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท ให้นำในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อาจกล่าวได้ว่า การขยายอิทธิพลไปยังปลายคาบสมุทรของกษัตริย์สยามนั้นเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกัน มาตั้งแต่ พ่อขุนรามคำแหงในสมัยสุโขทัย และสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในสมัยอยุธยาที่ส่งกองทัพลงไปทำสงครามกับ มะละกา⁶ ความพยายามในการเข้าไปมีอิทธิพลเหนือรัฐมลายูมาโดยตลอดของสยามนี้ส่งผลให้สยามมีอำนาจและอิทธิพล ทางการเมืองในรัฐมลายูทางตอนเหนือที่สำคัญอย่างปัตตานี และไทรบุรีในบางช่วงเวลาตามแต่บริบททางการเมืองและ ปัจจัยด้านอื่นๆจะเกี่ยวพัน ดังนั้นเมื่อสยามในสมัยรัตน โกสินทร์สามารถฟื้นตัวและมีความพร้อมทั้งด้านกำลังคน และ อาวุธเช่นนี้ประกอบกับรัฐมลายูไม่ได้เข้มแข็งเหมือนดังในสมัยก่อน ก็เป็นเรื่องธรรมดาที่สยามจะถือเป็น โอกาสอันดีที่ตน จะกลับเข้าไปสถาปนาอิทธิพลเหนือรัฐมลายูอีกครั้ง ประการที่สองคือเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ รัฐมลายูนั้นอุดมสมบูรณ์ ด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติ อันเป็นประโยชน์ต่อสยามในการนำไปพัฒนาราชอาณาจักร และนำไปเติมเต็มในส่วนที่สยาม

⁶ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411). (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต:มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2515), หน้า 27.

ยังมีไม่พอเพียง เช่น เมื่อสยามสามารถตีปัตตานีแตกจนไทรบุรี และตรังกานูยอมเข้ามาสวามิภักดิ์ สยามได้มีการขนข้าวเต็มลำเรือจากรัฐมลายูกลับไปกรุงเทพฯ⁷ นอกจากนี้การที่สยามได้รับเครื่องราชบรรณาการจากรัฐมลายู 3 ปีต่อครั้งนั้นถือเป็นผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เครื่องราชบรรณาการ นอกจากจะมีต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองแล้วยังประกอบไปด้วย ทองคำทราย ผ้าชนิดต่างๆ พรม หวาย ไม้พลอง ซึ่งสยามได้รับครั้งหนึ่งเป็นจำนวนมาก⁸ เฮนรี เบอร์นี่ ทูตของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษซึ่งเดินทางมาเจรจากับสยามในเรื่องการค้าและการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้มีการจดบันทึกเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณ รัฐมลายูทางตอนเหนือเอาไว้ว่า อาณาเขตที่ติดต่อกันระหว่างปัตตานีและไทรบุรีมีดินปลูกอยู่เป็นจำนวนมากสามารถผลิตได้ถึง 1,000 หาบ ส่วนกลันตันนั้นเป็นแหล่งผลิตพริกไทย ทองคำ และดินบุก พริกไทยที่กลันตันและตรังกานูผลิตได้ 2,000 ตัน ในขณะที่ไทรบุรีนั้นมีดินบุกและพริกไทยเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังมีไม้ กุ้ง ปลา และผลิตข้าวเปลือกออกสู่ตลาดได้อย่างน้อยปีละ 2,000 เกวียน ซึ่งทำรายได้ให้แก่สุลต่านถึงปีละ 42,000 ดอลลาร์สเปน⁹

ลักษณะการปกครองของสยามต่อประเทศราชทั้ง เขมร ลาว และรัฐมลายูมีลักษณะ โดยภาพรวมแล้วคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ประเทศราชเหล่านี้ต้องส่งดอกไม้เงิน ดอกไม้ทองและเครื่องราชบรรณาการมาทูลเกล้าถวายต่อกษัตริย์สยามตามกำหนด ส่วนระยะเวลาในการกำหนดส่งนั้น ไม่มีกำหนดไว้แน่นอนชัดเจน แต่มีปรากฏในหลักฐานว่า เขมรส่งดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง และเครื่องราชบรรณาการมาถวายทุกปี แต่ในขณะที่รัฐมลายูปรากฏหลักฐานว่าส่งดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง และเครื่องราชบรรณาการถวาย 3 ปีต่อครั้ง¹⁰ ทำให้พอจะสันนิษฐานได้ว่าเรื่องกำหนดส่งดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง และเครื่องราชบรรณาการนั้นคงขึ้นอยู่กับความใกล้ชิด ความสัมพันธ์และระยะทางระหว่างรัฐเจ้าอธิราชและประเทศราชเป็นสำคัญ นอกจากนี้เมื่อเกิดศึกสงครามประเทศราชจำเป็นจะต้องส่งกองทัพมาช่วยในราชการด้วยดังเช่นเมื่อครั้งที่ปัตตานีทำที่ส่งกองทัพมาช่วยอยุธยารบกับพม่าในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเมื่อคราวสงครามช้างเผือกแล้วกลับเข้าโจมตีพระราชวังใน พ.ศ. 2106¹¹ กล่าวโดยสรุปคือพระบรมราโชบายของกษัตริย์สยามที่มีต่อรัฐมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนกระทั่งถึงการปฏิรูปการปกครองในรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2440 มีความพยายามที่จะปกครองโดยการกระชับอำนาจให้รัดกุมและเข้มแข็งมากยิ่งขึ้นกว่าในสมัยอยุธยา แต่กระนั้นก็ยังคงตั้งอยู่บนแนวคิดจักรพรรดิ-ราชาธิราชซึ่งมุ่งที่จะรักษาความสัมพันธ์กับผู้ปกครองพื้นเมืองในฐานะเจ้าอธิราช ซึ่งเน้นถึงความภักดีและสวามิภักดิ์ในฐานะศูนย์อำนาจเล็กที่พึงปฏิบัติต่อศูนย์อำนาจใหญ่ รัฐมลายูยังคงดำเนินนโยบายภายในของตนได้อย่างถึงอิสระ

⁷ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1-2 (กรุงเทพฯ: ป. พิศนาคกรพิมพ์, 2506), หน้า 126.

⁸ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30-31.

¹¹ อาหมัด ฟาที อัลฟาตานี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-11.

สงครามระหว่างสยามกับรัฐมลายูเกิดขึ้นบ่อยครั้งในช่วง พ.ศ. 2325-2394 ทั้งนี้ก็เป็นเพราะสยามผนวกรัฐมลายูทางตอนเหนือเข้ามาเป็นประเทศราชด้วยการทำสงคราม เช่นสงครามระหว่างสยามกับปัตตานีใน พ.ศ. 2328¹² และการเข้าโจมตีและยึดครองไทรบุรีใน พ.ศ. 2365¹³ ซึ่งใน พ.ศ. 2328 นั้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของปัตตานีบันทึกไว้อย่างละเอียดว่า ฝ่ายสยามได้เผาและปล้นสิ่งของทรัพย์สินทุกอย่างของประชาชน รวมทั้งเผาพระราชวังสุลต่าน เอกสารบางชิ้นได้กล่าวว่าการทัพสยามได้กวาดต้อนจับกุมชาวปัตตานีขึ้นมายังกรุงเทพฯ เพื่อนำมาเป็นเชลย หรือนำมาเป็นทาสอีกด้วย¹⁴ เรื่องการกวาดต้อนคน หรือการริบทรัพย์สินเผาทำลายสิ่งของต่างๆ ตามหลักฐานที่ทางฝ่ายมลายูกว่าเอาไว้ในวันนั้นหากมองผ่านมุมมองของผู้พ่ายแพ้และผู้เสียหายอย่างปัตตานีก็จะดูเป็นการทารุณ โหดร้าย ซ้ำเติมคนตกทุกข์ได้ยากซึ่งเดิมก็ร้อนด้วยไฟสงครามอยู่แล้วให้ร้อนด้วยไฟแค้นที่ต้องพลัดถิ่นาคาที่อยู่มากขึ้นไปอีก แต่หากจะมองผ่านมุมมองของสยามแล้วการกระทำดังกล่าวถูกมองว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่มีมาช้านาน และชอบธรรม ดังคำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในเรื่องธรรมเนียมการกวาดต้อนเชลยในหนังสือจดหมายหลวงอุดมสมบัติพร้อมคำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ¹⁵ ในขณะที่เมืองนครศรีธรรมราช โจมตีและยึดครองไทรบุรีของใน พ.ศ. 2365 นั้น โลกมลายูถือเป็นการทำลายสิทธิอันชอบธรรมในการปกครองไทรบุรีซึ่งสืบทอดเชื้อสายตระกูลกันมาด้วยความชอบธรรมและถูกต้องอย่างสิ้นเชิง จนกระทั่งสุลต่านไทรบุรีต้องหลบหนีกลายเป็น “เจ้าไร้รัฐ” ระหกระเหินเร่ร่อนอยู่ภายนอกไทรบุรีเป็นเวลาเกือบ 10 ปี อย่างไร้ศักดิ์ศรี บรรดาชาวเมืองไทรบุรีย่อมมีความรู้สึกสะเทือนใจ และมีความรู้สึกโกรธหรือคับแค้นใจต่อสยามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความสัมพันธ์และการปกครองระหว่างสยามและรัฐมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นมีความเกี่ยวข้องโยงใยกับหัวเมืองต่างๆบนคาบสมุทรมลายู เช่น นครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง ตลอดจนถึงประเทศอังกฤษมหาอำนาจตะวันตกที่พยายามแผ่ขยายอิทธิพลของตนเข้ามาเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า และการเมือง แต่เริ่มแรกเมื่อที่สยามผนวกรัฐมลายูเข้ามาเป็นประเทศราชตั้งแต่ พ.ศ. 2328 นั้นรัชกาลที่ 1 ทรงโปรดให้รัฐมลายูทั้ง 4 อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช แต่ภายหลังเมื่อปัตตานีแข็งเมืองทำสงครามต่อต้านอำนาจสยามใน พ.ศ. 2333¹⁶ เมืองสงขลาถูกทัพปัตตานีตีจนแตกรัชกาลที่ 1 จึงทรงโปรดให้กองทัพกรุงเทพฯ ยกลงไปช่วยเมืองสงขลาแต่เมื่อกองทัพกรุงเทพฯ ยกลงไปถึงปรากฏว่ากองทัพเมืองนครศรีธรรมราชได้ยกลงไปสมทบกับกองทัพเมืองสงขลาตีทัพปัตตานีแตกพ่ายออกไปจากเมืองสงขลาได้เสียก่อน¹⁷ ทัพของพระยาสงขลาจึงตามตีกองทัพปัตตานีลงไปถึงปัตตานีและสามารถจับกุมสุลต่านปัตตานีกลับ

¹² เจ้าพระยาทิพากรวงสมหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, หน้า 83-84.

¹³ เจ้าพระยาทิพากรวงสมหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 143.

¹⁴ อาเหม็ด ฟาที อัลฟาตานี, ประวัติศาสตร์ปัตตานี. แปลโดย นิอับดุลรากีบ ศิริเมธากุล (ปัตตานี: สถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2543), หน้า 45.

¹⁵ หลวงอุดมสมบัติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 255-256.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-6.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า เดียวกัน

เข้ามาจองจำยังกรุงเทพฯ ได้เป็นผลสำเร็จ¹⁸ เมืองสงขลาจึงมีความชอบรัชกาลที่ 1 จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้เมืองสงขลาดูแล
ควบคุมรัฐมลายูฝั่งอ่าวไทย คือ ปัตตานี และตรังกานู มาตั้งแต่บัดนั้น เรื่องการยกเมืองสงขลาให้ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ นั้น
จากหลักฐานยังคงคลาดเคลื่อนกันอยู่เช่นในงานวิจัยเรื่อง ปัตตานี การค้าและการเมืองของครองชัย หัตถา¹⁹ และพงศาวดาร
เมืองปัตตานี ของพระยาวิเชียร(ชม ณ สงขลา)²⁰ กล่าวว่า การยกเมืองสงขลาให้ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2351 แต่
หากจะพิจารณาถึงสาเหตุจริงๆ ที่รัชกาลที่ 1 ทรงมีพระราชดำริให้แยกเมืองสงขลาออกจากเมืองนครศรีธรรมราชพร้อมทั้ง
มอบหมายหน้าที่กำกับดูแลทั้ง ปัตตานี และตรังกานูนั้นผู้เขียนมองว่า เป็นเพราะทรงมีพระราชดำริที่จะสร้างดุลอำนาจใน
บริเวณคาบสมุทรมลายูให้มั่นคงเป็นประการสำคัญที่สุด²¹ ด้วยทรงเห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชเพียงเมืองเดียวนั้นดูแลรัฐมลายู
ทั้ง 3 ไม่ทั่วถึง อีกทั้งเมืองนครศรีธรรมราชมีที่ตั้งอยู่ไกลจากรัฐมลายูฝั่งอ่าวไทยเวลาเกิดเหตุความวุ่นวายจะแก้ไขไม่
ทันทั่วทั้งที่ ในขณะที่เมืองสงขลาตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีความเหมาะสมมากกว่าเพราะเป็นเมืองที่ประชิดติดกับรัฐมลายูฝั่งอ่าว
ไทยอย่างตรังกานู และปัตตานี ทำให้การสอดส่องดูแลเป็นไปได้ง่ายและรวดเร็วกว่ามาก นอกจากนี้พระยาสงขลา(บุญสุข)
มีความดีความชอบในการตามตีปัตตานีจนสามารถจับกุมเต็งกูลีมีดินสุดต่านปัตตานีขึ้นมาจองจำยังกรุงเทพฯ และที่สำคัญ
เพื่อเป็นการลดทอนอำนาจของเมืองนครศรีธรรมราชไม่ให้มีอิทธิพลในหัวเมืองปักษ์ใต้และรัฐมลายูจนเกินไปตั้งแต่บัดนั้นมา
เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองสงขลาต่างก็พยายามแข่งขันกันขยายอิทธิพลของตนในบริเวณคาบสมุทรมลายูอย่างเข้มข้น
จนกลายเป็นความบาดหมางแตกร้างกัน จนเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่กระตุ้นให้บรรดารัฐมลายูที่อยู่ภายใต้การ
ควบคุมของสยามก่อการต่อต้านอำนาจของสยามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และเหตุการณ์มา
สุดกอมรุนแรงที่สุดในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตามลำดับ

การที่สยามปกครองรัฐมลายูในลักษณะเช่นนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษซึ่งตั้งสถานี
การค้าอยู่ที่เกาะหมาก(เกาะปีนัง) มาตั้งแต่สมัยต้นรัชกาลที่ 1 เมื่อสยามได้ตัดสินใจโจมตีรัฐไทรบุรีให้มาเป็นสิทธิ์ขาดใน
สมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งการโจมตีไทรบุรีในครั้งนี้ของสยามส่งผลให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เกาะหมากได้รับ
ผลกระทบอย่างรุนแรง เพราะเมื่อไทรบุรีต้องตกไปอยู่ในมือสยามอย่างเด็ดขาดเช่นนี้ บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษก็
เปรียบเสมือนต้องเผชิญปัญหาถึง สองด้านพร้อมๆ กัน ด้านหนึ่งคือความพยายามที่จะไม่ให้ประเด็นเรื่องไทรบุรีกลายเป็น
ข้อพิพาททางการเมืองระหว่างบริษัทและสยามซึ่งจะทำให้การผสมสัมพันธ์ไมตรีทางการทูต และเศรษฐกิจที่กำลัง
ดำเนินการสืบหน้าอยู่ต้องหยุดชะงักลง อีกด้านหนึ่งก็คือความต้องการให้ไทรบุรีซึ่งตกเป็นสิทธิ์ขาดในการปกครองของ
สยามสงบนิ่งโดยเร็วเพื่อให้ไทรบุรีกลับมาเป็นแหล่งเสบียงอาหารและแหล่งการค้าให้กับเกาะหมากของบริษัทต่อไป
เหตุการณ์ในครั้งนี้ยังได้ผลักดันให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษต้องตั้งคำถามเกี่ยวกับนโยบายของตนเองที่มีต่อรัฐ

¹⁸ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

¹⁹ ครองชัย หัตถา, ปัตตานี การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต (ปัตตานี: โรงพิมพ์มิตรภาพ, 2541), หน้า 114.

²⁰ พระยาวิเชียรคีรี(ชม ณ สงขลา), พงศาวดารเมืองปัตตานี(ประชุมพงศาวดารภาค 3) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย, 2457), หน้า 4-6.

²¹ สบง ส่งเมือง, การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2310-2444 (สงขลา: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2522), หน้า 164-165.

พื้นเมืองต่างๆในคาบสมุทรมาลายู และที่มีต่อสยามด้วย บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้มีการประเมินและทบทวนถึงนโยบายที่ทางบริษัทจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในของรัฐพื้นเมืองซึ่งบริษัทยึดถือเป็นความสำคัญสูงสุดมาโดยตลอดในช่วงพุทธศตวรรษ 24 เลียใหม่ นอกจากนี้บริษัทต้องพยายามมองหาความชอบธรรมและความถูกต้องในการปฏิเสศไม่ให้ความช่วยเหลือสุดต่านไทรบุรี(ปะแงรัน) ในการป้องกันตนเองและการต่อสู้แย่งชิงไทรบุรีคืนจากสยาม รวมไปถึงการที่บริษัทพยายามจะกำหนดท่าทีของตนเองใหม่ และพยายามกำหนดว่าสยามมีสิทธิอันชอบธรรมในการยึดครองไทรบุรีหรือไม่อีกด้วย²²

พระบรมราโชบายที่พระมหากษัตริย์สยามทรงนำมาปกครอง และแก้ไขปัญหาการต่อต้านอำนาจของรัฐมาลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นมีทั้งที่ประสบความสำเร็จและประสบความสำเร็จ ดังจะเห็นได้ชัดว่าพระบรมราโชบายแบ่งแยก และปกครองที่พระมหากษัตริย์สยามทรงใช้กับรัฐปัตตานีในสมัยรัชกาลที่ 2²³ และทรงใช้กับรัฐไทรบุรีในสมัยรัชกาลที่ 3²⁴ นั้นประสบความสำเร็จมากพอสมควรเพราะทั้งปัตตานี และไทรบุรีเมื่อถูกแบ่งออกเป็นหัวเมืองย่อยๆ และต่างมีเจ้าเมืองหรือสุดต่านปกครองไม่ขึ้นต่อกันนั้นต่างก็ดำเนินนโยบายของตนเพื่อประโยชน์ของตนเป็นหลักใหญ่ ทำให้ขาดความร่วมมือและขาดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในการต่อต้านอำนาจ และอิทธิพลของสยาม ปัตตานีและไทรบุรีจึงอ่อนกำลัง และแทบจะหมดบทบาทในการต่อต้านอำนาจสยามอย่างสิ้นเชิง ในขณะที่พระบรมราโชบายที่ทรงพยายามจะขจัดอิทธิพลของอำนาจท้องถิ่น โดยการแต่งตั้งข้าราชการสยามให้ปกครองรัฐมาลายูนั้นปรากฏผลไม่เป็นที่น่าพอใจนัก และไม่สามารถแก้ไขปัญหานั้นในระยะยาวได้ เช่น การที่รัชกาลที่ 1 ทรงโปรดเกล้าแต่งตั้งขุนนางสยามเชื้อสายจีนจากสงขลามาเป็นเจ้าเมืองปัตตานีพร้อมทั้งทรงมอบกำลังคนให้อีกจำนวนหนึ่ง²⁵ ก็ไม่สามารถรักษาความสงบภายในกลายเป็นปัญหาในระยะยาวจนรัชกาลที่ 2 ทรงต้องแบ่งปัตตานีออกเป็นเมืองย่อยๆ เพื่อแก้ไขปัญหานั้นในเวลาต่อมา ในขณะที่พระบรมราโชบายที่ทรงพยายามจะขจัดอิทธิพลของอำนาจท้องถิ่นในรัฐไทรบุรีเปรียบเสมือนโรคภัยที่รื้อวันกำเริบ ซึ่งผลที่ตามมานั้นเลวร้ายยิ่งกว่าในปัตตานีเสียอีก เพราะพระบรมราโชบายนี้ได้ก่อให้เกิดสงครามครั้งใหญ่ระหว่างสยาม และรัฐมาลายูถึง 2 ครั้งในรัชกาลต่อมา ในส่วนพระบรมราโชบายการผูกสัมพันธ์กับอำนาจท้องถิ่นอันเป็นพื้นฐานสำคัญของแนวคิดจักรพรรดิราชานั้น ก็มีทั้งที่ประสบความสำเร็จและประสบความสำเร็จ เมื่อทรงนำไปใช้กับรัฐมาลายู ความล้มเหลวของพระบรมราโชบายการผูกสัมพันธ์กับอำนาจท้องถิ่นนั้นปรากฏอย่างชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 จากกรณีที่ปัตตานีต่อต้านอำนาจของสยามถึง 2 ครั้งในสมัยรัชกาลที่ 1 โดยผู้นำชาวมลายู 2 คนที่สยามแต่งตั้งให้เป็นสุดต่าน และกรณีการต่อต้านอำนาจของสยามโดยสุดต่านไทรบุรี(ปะแงรัน) ในสมัยรัชกาลที่ 2 แต่อย่างไรก็ตามการดำเนินพระบรมราโชบายผูกสัมพันธ์กับอำนาจท้องถิ่นในสมัยรัชกาลที่ 3 กลับประสบความสำเร็จมากพอสมควร เพราะภายหลังจากที่ทรงปรับเปลี่ยนพระบรมราโชบายในรัฐมาลายูโดยทรงหันกลับไปผูกสัมพันธ์กับอำนาจท้องถิ่น เช่นการที่ทรงโปรดให้สุดต่านไทรบุรี(ปะแงรัน) ซึ่งถือว่าเป็นขบถแข็งเมืองในรัชกาลที่ 2 กลับมาปกครองไทรบุรีได้ตามเดิม การคัดสรรชาวมลายูท้องถิ่นที่มีสติปัญญาและเชื่อถือได้มา

²² ชูลีพร วิรุณหะ, *บุหงารายา* (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, 2551), หน้า 160-162.

²³ อิบรอฮิม ชุกรี, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 55-56.

²⁴ หลวงอุดมสมบัติ, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 232-233.

²⁵ อิบรอฮิม ชุกรี, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 55.

ปกครองหัวเมืองมลายูที่ถูกแบ่งแล้วทั้งในปัตตานี และไทรบุรี ที่สำคัญคือการทำทรงจัดระเบียบการเมืองการปกครองในหัวเมืองปักษ์ใต้ควบคู่กันไปด้วยนั้นก็ปรากฏว่าสยามก็ไม่ประสบปัญหาการต่อต้านอำนาจและอิทธิพลของรัฐมลายูอีกเลย จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สรุปผลการวิจัย

พอจะสรุปจากที่กล่าวมาทั้งหมดได้ว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นสยามได้ดำเนินนโยบายในการปกครองรัฐมลายูเปลี่ยนแปลงไปจากในสมัยสุโขทัยและอยุธยาพอสมควรกล่าวคือ พระบรมราชาไชยาของกษัตริย์สยามที่มีต่อรัฐมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนกระทั่งถึงก่อนการปฏิรูปการปกครองในรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2440 นั้นสยามมีความพยายามที่จะปกครองรัฐ โดยการกระชับอำนาจให้รัดกุมและเข้มแข็งมากยิ่งขึ้นกว่าในสมัยสุโขทัย และอยุธยา แต่กระนั้นก็ยังคงตั้งอยู่บนแนวคิดจักรพรรดิ-ราชาธิราชซึ่งมุ่งที่จะรักษาความสัมพันธ์กับผู้ปกครองพื้นเมืองในฐานะเจ้าอธิราช ซึ่งเน้นถึงความภักดีและสวามิภักดีในฐานะศูนย์อำนาจเล็กที่พึงปฏิบัติต่อศูนย์อำนาจใหญ่ รัฐมลายูยังคงดำเนินนโยบายภายในของตนได้อย่างถึงอิสระ อย่างไรก็ตามแม้สยามจะมีแนวคิด และมีความสัมพันธ์ต่อรัฐมลายูบนแนวคิดจักรพรรดิราชก็ตาม แต่ความพยายามของสยามที่จะกระชับอำนาจและอิทธิพลของตนให้รัดกุมมากยิ่งขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนนี้ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้ง และการต่อต้านจากรัฐมลายูจนเกิดเป็นสงครามครั้งใหญ่ลุกลามไปทั่วคาบสมุทรมลายูครั้ง

เมื่อเกิดปัญหาของรัฐมลายูต่อต้านอำนาจและอิทธิพลของสยามเกิดขึ้น พระมหากษัตริย์สยามมักทรงดำเนินพระบรมราชาไชยาแก้ไขสถานการณ์เป็นกรณีๆ โดยทรงมุ่งแก้ไขที่จุดเริ่มต้นของปัญหาเป็นหลักสำคัญ กล่าวคือพระมหากษัตริย์สยามจะทรงมีพระบรมราชาไชยาแก้ไขปัญหาในรัฐมลายูที่กระทำการต่อต้านเท่านั้น จะไม่ทรงแตะต้องรัฐมลายูอื่นๆ ที่ไม่ได้แสดงท่าทีหรือแสดงออกจากชัดเจนว่าต่อต้านอำนาจ และอิทธิพลของสยาม ดังเช่น เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสวรรคต สถานมณฑลมหาสุรสิงหนาท วังหน้าในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตีปัตตานีที่ต่อต้านอำนาจสยามเข้ามาเป็นเมืองประเทศราชได้สำเร็จใน พ.ศ. 2328 จึงโปรดให้มีการแต่งตั้งสุลต่านองค์ใหม่แทนองค์เดิมที่สิ้นพระชนม์ในสนามรบ ในขณะที่ ตรังกานู และไทรบุรีซึ่งเริ่มแรกได้แสดงท่าทีต่อต้านอำนาจสยามเช่นเดียวกับปัตตานี แต่ภายหลังได้เข้ามาอ่อนน้อมถวายเครื่องราชบรรณาการ โดยไม่ได้ทำสงครามนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชวังบวรฯ ก็ไม่ได้ทรงโปรดให้มีการเปลี่ยนแปลงตัวสุลต่านแต่อย่างใด หรือแม้กระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อทรงประสบปัญหาความไม่สงบในปัตตานี จึงต้องทรงกำหนดพระบรมราชาไชยาแบ่งแยกปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองก็ทรงดำเนินพระบรมราชาไชยาแบ่งแยก และปกครองนี้กับรัฐปัตตานีเท่านั้น ในขณะที่เมื่อทรงประสบปัญหาความไม่สงบรัฐไทรบุรีก็ไม่ทรงโปรดที่จะใช้พระบรมราชาไชยาในลักษณะเดียวกันกับที่ทรงใช้กับปัตตานี แต่ทรงเลือกที่จะดำเนินพระบรมราชาไชยาไปอีกทางหนึ่งซึ่งก็ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

แต่อย่างไรก็ตามความวุ่นวายในรัฐมลายูไม่ได้เกิดมาจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งเพียงสาเหตุเดียว แม้สยามจะพยายามปกครอง และหรือกำกับดูแลรัฐมลายูอย่างรอบคอบเพียงใดก็ตาม ก็เป็นเรื่องยากยิ่งที่จะประสบความสำเร็จโดยไม่เกิดการบวช้ำน้ำขุ่น ต้องยอมรับว่ารัฐมลายูเองก็พยายามดิ้นรนที่จะหาทางออกจากอำนาจที่บีบรัดมากเกินไปของสยามอยู่

ตลอดเวลาเช่นกัน อีกทั้งการขยายอิทธิพลของศูนย์อำนาจใหญ่อื่นๆ ก็เป็นสิ่งล่อตาล่อใจผู้นำชาวมลายูให้เอาใจออกห่างจาก
สยามซึ่งย่อมเป็นเรื่องที่อาจเกิดขึ้นได้เสมอในบริบทเวลาดังกล่าว

บรรณานุกรม

เอกสารหลักฐานขั้นต้น

อุดมสมบัติ, หลวง. **จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ**. พร้อมคำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ.
กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2530.

เอกสารหลักฐานชั้นรอง

1. หนังสือทั่วไป

กรมศิลปากร. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1-2** พระนคร: ป.พิศนาคการพิมพ์,
2506.

ชูลีพร วิรุณหะ. **บุหงารายา**. กรุงเทพมหานคร: ศักดิโสภณการพิมพ์, 2551.

ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1**. กรุงเทพมหานคร: องค์การคำครุ
สภา, 2526.

_____. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.

วิเชียรคีรี(ชม ณ สงขลา), พระยา. **พงศาวดารเมืองปัตตานี(ประชุมพงศาวดารภาค 3)**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย, 2457.

อับรอฮิม ชูกรี. **ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี**. แปลโดย หะสัน หมัดหมาน และ มะหามะซาก็ เจ๊ะหะ.
กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินติ้งเฮาส์, 2549.

อาหมัด ฟาที อัลฟาตานี. **ประวัติศาสตร์ปัตตานี**. แปลโดย นิอับลุร่ากีบ ซีริเมชากุล. ปัตตานี: สถาบันสมุทธรัฐเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2543

2. งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

ครองชัย หัตถา. **ปัตตานี การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต**. ปัตตานี: โรงพิมพ์มิตรภาพ, 2541.

ทวีศักดิ์ ส้อมลิ้ม. “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411).” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2515.

สงบ ส่องเมือง. การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2310-2444. สงขลา: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2522.